

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

С.В.Веремієнко, ст.арший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Чернігівського національного технологічного університету

Чисте довкілля вже давно перестало бути проблемою однієї держави, а давно вийшло на міжнародний рівень. Забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності людей є одним із напрямків державної політики України, що проголошений на рівні Конституції України. І це не випадково, адже вже доведена пряма залежність між забрудненням навколишнього природного середовища і суттєвим погіршенням здоров'я населення, підвищенням рівня захворюваності й смертності, негативними змінами генофонду народу, різким зменшенням працездатності людей та зниженням тривалості їх життя. Тому значимість права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище набуває в умовах сьогодення особливої гостроти та актуальності.

Попри те, що проблеми забезпечення екологічної безпеки постали у світовому вимірі досить давно, власне право на безпечне довкілля було законодавчо закріплено фактично лише із здобуттям незалежності України. Зокрема, вперше в національному правовому просторі воно було означено у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1] в 1991 році, потім дістало своє конституційне закріплення (ст. 50 Конституції України 1996 року) [2], а ще пізніше було названо у ст. 293 Цивільного кодексу України [3] серед особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи. Це дає підстави вважати назване право комплексним, таким, що регулюється та забезпечується засобами різних галузей

права. Та попри те, що право на екологічну безпеку було назване в таких важливих правових документах, його належне правове закріплення так і не знайшло свого відображення, адже в жодному з названих документів не було відображено сутність та юридичний зміст названого права, що, практично, зводить нанівець процесуальні можливості його охорони, захисту чи забезпечення.

Право на безпечне навколишнє середовище виступає основою для фізичного існування людини, її природного буття. Таким чином, можемо стверджувати, що це природне невід'ємне право, яке виникає в людини від народження і не залежить від її соціального, майнового стану, роду і характеру занять, мови, освіти та інших ознак, воно не може забезпечуватися, зупинятися чи обмежуватися державою, виступати предметом цивільно-правових чи інших видів договорів. Природність названого права впливає з того, що його об'єктом є визначений стан природного середовища, що розвивається за природними законами. У біологічному плані людина невіддільна від природи ні матеріально, ні духовно. Її життя обумовлене порівняно вузькими рамками фізичних і хімічних умов, що відповідають її анатомічній і фізичній характеристикам [4. с.12].

Незважаючи на важливість права на безпечне навколишнє природне середовище, важко однозначно погодитися з точкою зору тих дослідників, які за значимістю прирівнюють його до права на життя [5, с.108], проте неможливо заперечувати, що право на безпечне довкілля виступає логічним його продовженням, однією із складових права на життя, формою його якісного забезпечення.

Незважаючи на те, що законодавець практично не визначає змісту права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, все ж у ряді нормативних актів визначається необхідність забезпечення правил екологічної безпеки, дотримання граничних норм забруднюючих викидів і скидів у навколишнє природне середовище, відповідальність за їх перевищення, нераціональне використання природних багатств [6] тощо, що дозволяє говорити про створення способів, засобів забезпечення досліджуваного права.

Таким чином, забезпечення права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище можливе за умови дотримання та забезпечення інших екологічних прав: права на охорону навколишнього природного середовища, на використання природних багатств, право на безпеку продуктів споживання тощо. У свою чергу, успішна реалізація права громадян на безпечне навколишнє природне середовище створює сприятливі умови для здійснення всіх інших соціальних, економічних та екологічних прав. Зокрема, відповідно до ст. 293 Цивільного кодексу України право на безпечне для життя і здоров'я

довкілля включає в себе не лише право на безпечні умови проживання, а також і право на належні, безпечні та здорові умови праці, навчання тощо [3].

Необхідно відзначити, що серед вітчизняних вчених питання щодо дефініції права на безпечне для життя і здоров'я довкілля теж не вирішується однозначно. Зокрема, А.П. Гетьман, досліджуючи поняття екологічних прав, пропонує визначати його двоюко: у широкому та вузькому розумінні. У вузькому значенні – безпосередньо як право на безпечне навколишнє природне середовище; у широкому розумінні – як систему взаємопов'язаних прав, що стосуються використання і відновлення природних ресурсів, охорони навколишнього середовища [7, с. 131]. Вважаємо такий поділ не зовсім виправданим, оскільки право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, є, на наше переконання, самостійним і основним правом в системі екологічних прав, хоча і має комплексний характер. Ця думка підтверджується і змістом ст. 50 Конституції України, яка передбачає право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля як самостійне благо, хоча й визначає ряд інших, пов'язаних з ним прав: на відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди; право вільного доступу до інформації про стан навколишнього середовища, про якість харчових продуктів, предметів побуту і право на її поширення [2]. Вважаємо названі права додатковими, похідними від права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Необхідно відзначити, що власне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля належить до категорії особистих немайнових, тобто індивідуально визначених прав, зміст якого не може визначитися у вартісних одиницях і не має матеріального вираження. Проте в окремих випадках воно може мати і матеріальний зміст. Зокрема, у випадках створення належних умов для забезпечення названого права (наприклад, побудова та експлуатація очисних споруд, фінансування програм відновлення лісів тощо), а також при відшкодуванні шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Право на безпечне довкілля як і будь-яке суб'єктивне право являє собою міру можливої поведінки учасників правовідносин, яка забезпечується належною поведінкою інших суб'єктів щодо користування навколишнім природним середовищем як специфічним соціальним благом в межах, визначених законодавством України [8, с. 525]. Це право реалізується як гарантована кожному можливість споживання і використання безпечних для здоров'я природних благ, забезпечена обов'язком інших суб'єктів (юридичних і фізичних осіб, держави) не порушувати назване право (а для держави ще й додатковим

обов'язком – вживати заходів щодо охорони та відновлення навколишнього середовища), а у випадку його порушення – забезпечити відновлення порушеного права. Таким чином, можна стверджувати, що назване право є комплексним, а його реалізація може здійснюватися шляхом різного роду активних чи пасивних дій, зокрема:

1) право кожного на фізичне існування (проживання) в навколишньому природному середовищі, яке б відповідало умовам безпеки для життя і здоров'я;

2) право на здійснення дій щодо забезпечення безпечності навколишнього природного середовища (право на покращення стану навколишнього природного середовища, вжиття дій щодо його відновлення);

3) право на цільове, економічно обгрунтоване та раціональне використання природних благ відповідно до вимог чинного законодавства;

4) право вимагати від зобов'язаних суб'єктів такої поведінки, яка б не порушувала прав правомочної особи;

5) право на достовірну, вчасну та доступну інформацію про стан довкілля, способи, засоби його використання та захисту тощо;

6) право на адміністративний та судовий захист порушеного права;

7) право на захист права на безпечне для життя і здоров'я довкілля шляхом звернення до недержавних (громадських), в тому числі й міжнародних організацій.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 10) закріплює перелік спеціальних гарантій екологічних прав громадян, у тому числі і права на безпечне довкілля, що включає систему різних заходів щодо відновлення і поліпшення стану навколишнього середовища, запобіганню шкідливого впливу господарської й іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконання екологічних вимог (дотримання нормативів екологічної безпеки), здійснення державного і суспільного контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища й ін.

Проте, як показує практика, система цих гарантій є недосконалою, що викликає труднощі в ході реалізації права на безпечне навколишнє природне середовище. У зв'язку з цим, назване право є до певної межі декларативним, воно виступає як напрямок діяльності держави щодо забезпечення такого стану довкілля, який був би безпечним та комфортним для проживання, навчання, виконання трудових обов'язків тощо.

Таким чином, право на безпечне життя і здоров'я довкілля – це індивідуально визначене суб'єктивне благо, що виражається в гарантованій державою юридичній можливості конкретної особи реалізувати закріплені правовими нормами свободи та інтереси щодо існування в безпечному навколишньому середовищі, його належному використанні та забезпечення його захисту передбаченими законом способами та засобами.

Література:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.91 // Відомості Верховної Ради України. -1991.- № 41.- Ст. 546.
2. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України.- 1996.- № 30.-Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України.- 2003.- № 11.- Ст. 461.
4. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии. К.: Наукова думка,- 1989.- С. 12
5. Проблемы экологического, земельного права и законодательства (обзор выступлений участников научно-практической конференции) // Государство и право. - 2000. - № 5.- С.108.
6. Про екологічну експертизу: Закон України від 9 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. - 1995.-№ 8.- Ст.54.
7. Гетьман А.П. Законодавчі аспекти зародження екологічних прав людини // Вісник АПрН України. 2000. - № 1(20).- С.131
8. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько.- 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юристъ, - 2000.- С.525.